

Oversættelsens historie, Del 3: Det store gennembrud: I nutidens globale verden fremmer oversættelse medmenneskelig forståelse

Cay Dollerup

Oprindelig trykt i *KOM-magasinet: Magasinet for kommunikation og sprog*. 2005 # 5. 35-37

De helt store gennembrud i oversættelsesverdenen er sket inden for de sidste ti år. De tre vigtigste er: udbredelsen af maskinoversættelse eller sprogteknologi i professionelle sammenhænge, at EU-institutionerne i 1994-96 tilbød alle deres oversættere computere, og at der i 1997 kom gratis oversættelsesmuligheder på internettet.

Maskinoversættelser

Maskinoversættelse blev i forskellige former udviklet under den kolde krig i 1950'erne, ikke mindst fordi amerikanske efterretningstjenester og militær mente at man kunne undgå den kostbare og fejlbarlige menneskeoversættelse ved at bruge en maskine. Groft sagt hældte man en russisk tekst i en maskine og fik den ud på engelsk i den anden ende.

Der blev brugt mange penge og mange ressourcer på det. Russerne forsøgte også, men opgav meget hurtigt og holdt sig til levende oversættere.

Men først med elektroniske ordbøger og brugbare oversættelseshukommelser skete der et gennembrud i 1980'erne og begyndelsen af 1990'erne.

Grundprincippet i en oversættelseshukommelse er fornærmende enkelt: oversætterne indfører kildetekster på en computer, oversætter og lagrer dem. Når man så oversætter en anden sætning, fortæller computeren i hvilken grad den er oversat før. Oversætteren kan derved genbruge tidligere oversætters arbejde. Dette er en enorm lettelse ved oversættelser der i stor udstrækning er oversat før, for eksempel manualer og brugsanvisninger, og bruges også til at sikre en konsistent terminologi.

EU – størst og bedst

EU-institutionerne har de sidste 30-40 år ubestridt været verdens største og mest gennemprofessionaliserede arbejdsplads for oversættere. Udviklingen har bevæget sig fra reelt ét til nu tyve officielle sprog. Der produceres alene ved Kommissionen over en million oversættelser om året, og der er et betydeligt element af gentagelse i dem.

Det store spring fremad kom imidlertid, da alle oversætterne fik computere. Nu har de, takket være egentlige oversættelseshukommelser, adgang til alle tidligere oversættelser fra alle EU's institutioner på deres computer, inden de går i gang med en opgave. Er der en tidligere oversættelse af en tekstbid, adviseres oversætteren om det og kan aflæse status for den tidligere oversættelse. Et tigerspring for oversætterne.

EU-institutionerne har til internt brug verdens mest avancerede maskinoversættelsessystem der i løbet af sekunder giver en råoversættelse af et dokument som giver en klar fornemmelse af indholdet. Systemet fungerer godt mellem engelsk og fransk, og rimeligt mellem fransk og spansk.

Internettet

Det system der p.t. findes tilgængeligt på nettet på de fleste søgemaskiner er en dårlig udgave af SYSTRAN. Der skelnes mellem forskellige niveauer (bronze, sølv, guld og sågar platin). Det er selvfølgelig den billigste der er gratis, og den udbydes i forskellige sprogpar. Den findes på nogle

hjemmesider i udgaven ”translate”, ”translator”, ”language tools” eller noget lignende. Der tilbydes adskillige sprogpar – men mig bekendt ikke dansk.

Man skal hæfte sig ved at de samme sprogpar, der fungerer godt ved EU, også gør det på nettet: altså engelsk-fransk og spansk. Når det netop er dem der virker, er det fordi det er dem der er oversat mest til og fra hinanden. Ikke mindst i Canada hvor loven kræver alt på to sprog, og dels fordi især spanierne er flinke til at komme med feedback på systemet. Sidste bud jeg har hørt, er at der oversættes over seks millioner sider dagligt på nettet, og man kan da ane potentialet. Jeg demonstrerer som følger:

Jeg går ind på den spanske nationale avis ’El Mundo’ og finder en artikel:

”MOSCÚ.- Una fuerte explosión ha sacudido el metro de Moscú, causando al menos 30 muertos y más de cien heridos, según el Ministerio de Situaciones de Emergencia. Los servicios de rescate hablan ya de unos 50 fallecidos. La explosión se ha producido a las 08.40 horas (las 06.40 en España) en un convoy que circulaba entre las estaciones de Paveletskaya y Avtozovodskayay. Según algunas agencias, se trata de un atentado cometido por un terrorista suicida”.

Jeg finder ”traductor” på forsiden og får tilbud om en oversættelse som ser sådan ud:

MOSCÚ. - A strong explosion has shaken the meter(underground) of Moscow, causing at least 30 dead men and more than hundred injured men, according to the Department of Emergency situations. The services of rescue speak already about approximately 50 deceaseds. The explosion has taken place(been produced) at 08.40 hours (the 06.40 in Spain) in a convoy that was circulating between(among) the stations of Paveletskaya and Avtozovodskayay. According to some agencies, it is a question of an attempt committed by a suicidal terrorist.”

Der er fejl man trækker på smilebåndet over, og der er andre som vækker undren. Men overordnet er oversættelsen skam forståelig nok. Læsere der kan engelsk, kan sagtens se hvad artiklen handler om. Der er 80-90 procents forståelighed.

Mand og maskine

Alligevel mener jeg ikke at der på nuværende tidspunkt, og for den sags skyld heller ikke inden for en overskuelig tidshorizont, vil være mange områder hvor oversættelser kan klares af maskiner, i hvert fald ikke uden menneskehånd.

Oversættelser der er fulde af passager der allerede er oversat ved tidligere lejligheder, vil i højere grad kunne overlades til maskiner, men man skal altid have et menneskeligt øje til eftercheck.

Det også klart at oversættelser i lukkede sproglige universer, for eksempel med et begrænset antal ord eller inden for en bestemt emnekreds, har en bedre ”kvalitet” end maskinoversættelser af helt frie tekstmasser som på internettet. Sagt på en anden måde: det er ikke bare oversættelsehukommelser der er i spil. Man kan godt få en hel del ud af maskin- og maskinstøttet oversættelse inden for bestemte områder. De bruges i canadiske vejrudsigter og i patentoversættelser i Danmark.

Den ændrede oversættelsessituation

I nutidens verden er oversættelser hvor man har en entydig forfatter, en stabil tekst og en fast målgruppe, en sjældenhed.

De fleste af os køber varige forbrugsgoder og kender til tykke manualer. De fortæller at man ikke må putte levende dyr i mikroovnen, hvilke stik man skal benytte, en beskrivelse og til slut hvad produktet kan bruges til. De levende dyr er tilføjlet af amerikanske jurister, efter at en amerikansk kvinde tørrede sin hund i mikroovnen og fik tilkendt en kæmpeerstatning!

Kun er en forsvindende lille del af teksten er rettet mod os danskere. Resten er rettet mod andre som tyskere, finner og spaniere. Det er lidt vanskeligt at se en veldefineret målgruppe i det hav af

tungemål. Jeg har en varedeklaration beregnet på over 30 lande, hvor dansk, svensk og norsk er bunket sammen.

Men lad os så kigge mere kritisk på disse instruktioner. Jeg har købt en DVD afspiller og slår op på manualens danske side. Jeg tager en tekstbid som starter med en ”advarsel”: ”Denne DVD-afspiller bruger et laser system. Læs venligst denne brugervejledning omhyggeligt for at sikre korrekt betjening af produktet, og gem den til fremtidig reference; kontakt en autoriseret servicetekniker, i fald produktet kræver reparation/vedligehold – se serviceprocedure. Brug af knapper, indstillinger eller udførelse af procedurer ud over de heri beskrevne kan resultere i udsættelse for sundhedsfarlig stråling.”

Bliver ikke væsentligt bedre

Vi kan næppe med det første forvente at flertallet af sådanne tekster bliver væsentligt bedre end denne oversættelse. For det første er instruktionsbogens kildetekst formentlig japansk. Den er så blevet oversat til engelsk og går derfra ud til forskellige EU-regioner med forskellige sprog. De fleste er oversat af et bureau der styres fra enten London, Paris eller København som outsourcer oversættelsen til sprogkyndige. Det betyder at teksten er blevet skabt af mange mennesker, og at råderummet for den ”frie” og læservenlige udgave er meget lille.

Hvis man skal opnå en større frihed, skal man som oversætter forklare japanske jurister og teknikere, der oftest ikke kan fremmedsprog, at dansk udtrykker tingene anderledes. Så slaget er tabt på forhånd.

I andre situationer er forholdet anderledes. Har en oversætter sine kunders tillid, kan vedkommende ganske ofte få lov til at ændre målteksten så den er mere forståelig for målpublikummet. I disse tilfælde vil der så opstå en ny situation, når man bruger oversættelseshukommelser, nemlig at oversætteren godt nok sommetider kun oversætter nye små bidder af en tekst, men samtidig får den mere vigtige funktion at bevæge sig op og betragte oversættelsens helhed og kontekst. Dette er også et afgørende skift i oversættelsesarbejdets natur: Oversætteren oversætter små bidder på mikroniveauet, men skal til gengæld også kunne overskue makroniveauet – at teksten som helhed fortsat giver god mening.

Oversættelsens betydning

Lad os til slut vende os mod oversættelsens største betydning i den globaliserede verden.

Oversættere er ofte med til politiske forhandlinger, til samtaler på socialkontorer, når noget skal formidles mellem mennesker som ikke forstår hinandens sprog.

Internettet binder os sammen og de foreløbig ret ubehjælpelige oversættelsesredskaber gør det trods alt muligt for mange forskellige mennesker i verden at forstå hinanden nødtørftigt.

Og brugt i rette sammenhænge er oversættelse i nutidens globale verden det stærkeste middel til fremme af medmenneskelig forståelse og demokratisering.